

Adnan Menderes (Ertekin)'in Teftiş Raporuna Göre İçel Parti Teşkilatı

İçel Party Organization According To Adnan Menderes (Ertekin)'s Inspection Report

Cevdet TEKE

Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,

Department of International Relations, Van, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Van, Türkiye

Orcid: 0000-0002-6496-5915 / E-mail: cevdetteke@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Teke, C. (2023). İçel Party Organization According To Adnan Menderes (Ertekin)'s Inspection Report. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Cumhuriyet Special Issue, 366-375.

Teke, C. (2023). Adnan Menderes (Ertekin)'in Teftiş Raporuna Göre İçel Parti Teşkilatı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı, 366-375.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 08 January / Ocak 023

Accepted/Kabul Tarihi: 16 May / Mayıs 2023

Published/Yayın Tarihi: 29 October / Ekim 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October / Ekim

Issue/Sayı: Republic Special Issue/Cumhuriyet Özel Sayısı

Pages/Sayfa: 366-375

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Cevdet TEKE).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin ilk siyasi partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'dir Kısa süren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri haricinde CHP, 1923-1945 yılları arasında tek parti sistemiyle tartışmasız olarak kontrolü elinde tuttu ve partiyle devlet özdeşleşti. Cumhuriyet ideali ve ulus devlet anlayışı doğrultusunda siyasal, sosyal ve kültürel icraatlar yapma gayretinde oldu. Ülke genelinde teşkilatlanmaya giden parti, taşra teşkilatlarının çalışmalarını kontrol etmek, onları sürekli aktif tutmak ve partinin merkezî yapısını kuvvetlendirmek amacıyla parti müfettişleri aracılığıyla teftiş uygulamalarına gitti. Böylece sürekli ve etkin işleyen denetim düzeneği sayesinde parti il ve ilçe ocaklarında zuhur eden olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Parti müfettişlerinin yazdıkları raporlar ışığında ilgili bölgenin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yanlarını değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda teftiş raporları ışığında dönemin tek partili Türkiye'si üzerinden taşra vilayetlerinin işleyişi hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Bu çalışmada, Dönemin Aydın Mebusu Adnan Menderes (Ertekin)'in 1936 yılında İçel'de yaptığı teftişler doğrultusunda hazırladığı rapor ele alınarak bölgenin parti teşkilatı yapılanmaları ve çalışmaları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: CHP, Teftiş, Adnan Menderes, Ertekin, İçel

Abstract

The first political party of the Early Republican Period was the Republican People's Party (CHP). Except for the short-lived Progressive Republican Party and Liberal Republican Party experiences, the CHP undisputedly controlled the single-party system between 1923 and 1945, and the party became identified with the state. It tried to carry out political, social, and cultural actions in the direction of the ideal of the Republic and the concept of the nation-state. The party, which was organized throughout the country, turned to surveillance practices through party inspectors to control the work of the provincial organizations, keep them constantly active, and strengthen the centralized structure of the party. Thus, thanks to the continuous and effective control mechanism, the negativities that occur in the party's provincial and district centers have been tried to be prevented. In consideration of the reports written by the party inspectors, the political, social, economic, and cultural aspects of the relevant region can be analyzed. In this sense, in the light of the surveillance reports, it is possible to have an idea about the functioning of the provincial provinces through the single-party Turkey of the period. In this study, by considering the report prepared by Adnan Menderes (Ertekin), the Member of Parliament of Aydın at the time, by the surveillances he made in Icel in 1936, the restructuring of the party organization and activities of the region were examined.

Keywords: CHP, Surveillance, Adnan Menderes, Ertekin, İçel

Giriş

Siyasi parti teşkilatlarının bir içyapı kontrol mekanizması olarak önem arz eden parti müfettişliği kavramı, Türkiye’de ilk kez İttihat ve Terakki nizamnamesinde yer aldı ve 1930’lar Türkiye’sinde ön plana çıkararak kurumsallaşma yönünde gelişim gösterdi.

Türkiye'deki sosyal, ekonomik ve idari şartların bir sonucu olarak vücuda gelen parti müfettişliği, Cumhuriyet Dönemi idare mekanizması içinde son derece mühim bir işleve sahip oldu. Bunlar merkezi yönetimin taşradaki teşkilatlanmasını tamamlayan niteliğe sahip bir işlev gördüler. Bu bağlamda müfettişlikler, görev bölgelerindeki işleri merkez adına koordine edecek ve denetleyecek en yetkili makam olarak kabul edildiler (Burgaç, 2013, s. 1). Parti müfettişliğinin Cumhuriyet tarihinde fiilen yirmi (1927-1947) hukuken de yaklaşık yirmi beş yıl (1927-1952) faaliyet gösterdiği görülmektedir (Yücebaşı, 2017, s. 468). 9 Eylül 1923'te kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin 1923 tarihli nizamnamesinde, parti müfettişliği uygulamasına yer verildiği görülmektedir. Nizamnamede, şu ifadelerle yer verilmektedir: “Müteaddid vilayetler bir daire-i teftişçe olmak üzere memleket teftiş mıntıkalarına taksim olunacak ve her mıntıkada bir müfettiş bulundurulacaktır. Mıntika müfettişi o mıntikadaki mutemetler ile fırka teşkilatına merbut heyetleri teftiş ve murakabe eder.” (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, 1339-1342, s. 13-14).

Bu doğrultuda 1925'te alınan bir kararla parti içi denetim ve kontrol sağlamak, taşra teşkilatını sürekli aktif tutmak ve partinin merkezîyetçi yapısını kuvvetlendirmek amacıyla ülke 14 bölgeye taksim edilerek parti müfettişliği kurumu ihdas edildi (Şavkılı ve Maviş, 2022, s. 277).

CHP'nin 1927'deki İkinci Büyük Kurultayında, parti kendini tanımlayarak, kapsayıcılığın ve otoriter yönetim biçiminin ilk hukuksal düzenlemeleri yapıldı. (Öz, 1996, s. 101.) Tek parti yönetiminin kurumsallaşması yolunda ilk ciddi adımların bu dönemde atıldığı görülmektedir. Bu kurultayda, 1923 yılına ait nizamnamede değişiklik yapılarak, parti müfettişlerinin görev ve yetkileri arttırıldı. Buna göre, vilayet, kaza ve nahiyelerin mutemet atamalarında, vilayet yönetim kurulunun oluşturulmasında ve parti genel kongresine katılacak delegelerin seçiminde, devlete veya partiye ait kurumların idare heyetlerinin belirlenmesinde parti müfettişlerine geniş yetkiler tanındı (Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, 1927, s. 11). Ayrıca parti müfettişleri, hiyerarşik olarak, vilayet teşkilatları ile genel merkez arasında bir konuma oturtuldu. Bu bağlamda taşra teşkilatları tarafından genel merkeze iletilecek istek ve şikâyet gibi hususların parti müfettişleri üzerinden sağlanması ön görüldü (Karayaman, 2022, s. 428). Böylece parti genel merkezi, taşra teşkilatları üzerindeki etkisini arttırma gayreti içerisinde oldu.

1931 yılına gelindiğinde yeni düzenlemelere gidilerek teftiş kurumu daha sistematik bir hale getirildi. Alınan kararlar parti müfettişlerinin atanması ve görevlerine ilişkin yetkinin Genel Sekreterlik makamında olduğu belirtilmekteydi (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 10).

Parti Genel Sekreteri Recep Peker 2 Haziran 1935 tarihinde, parti müfettişi olarak görevlendirilen milletvekilleri için CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı hazırladı. Bu plana göre; Parti Umumi İdare Heyeti ülkeyi, 23 vilayeti içeren 7 teftiş bölgesine ayırdı. Söz konusu planda müfettişler il teşkilatlarının parti idealleri ve örgütlerin parti prensipleri doğrultusunda çalışıp çalışmadıkları, merkez ve taşra arasındaki ahengin nasıl olduğu, partinin toplum nazarında nasıl karşılandığı gibi hususlara dikkat edeceklerdi (Metinsoy, 2006, s. 113). Ayrıca parti müfettişleri Halkevlerini ve Halkodalarını da denetlemekle yükümlü idiler. Her müfettişe en fazla üç vilayet sorumluluğu verilmekteydi. Müfettişler bu vilayetlerle ilgili yılda en az iki raporu genel merkeze göndermekle mesul olmuşlardır (Çelik, 2022, s. 60).

Atatürk'ten sonra bilhassa II. Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945) teftiş bölgelerinin arttırılmasıyla müfettişlik raporlarının sayısında önemli artış oldu. Bu artışın önemli sebeplerinden birisi de savaş yıllarında yaşamın her alanında artan devlet müdahalesi gösterilebilir (Çetin, 2015, s. 4). Müfettişlik kurumu, Demokrat Parti tarafından 1952'de lağvedildi.

Adnan Menderes (Ertekin)'in Teftiş Raporuna Göre İçel'de Parti Yapılanması ve Çalışmaları

Parti müfettişlerinin el aldıkları raporlar doğrultusunda ilgili bölgenin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yanları analiz edilebilmektedir. Bu bağlamda teftiş raporları ışığında dönemin tek partili Türkiye'si üzerinden taşra vilayetlerinin işleyişi hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Teftiş sistemine dâhil edilen şehirlerden birisi de İçel'dir. İçel konumu itibarıyla Anadolu'nun güneyinde yer alan ve Akdeniz'e açılan bir koridor görevi görmesi sebebiyle önem arz etmektedir.

İçel bölgesini teftiş edenlerden biri de dönemin Aydın Mebusu Adnan Menderes (Ertekin) olmuştur. Menderes, 1936'nın hemen başında İçel bölgesini teftiş etmiş ve bu süre zarfında gözlemlerini ihtiva eden bir rapor hazırlayarak genel merkeze sunmuştur. Söz konusu rapor, bölgenin kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetleri hakkında malumat verse de siyasi ve sosyal

konu muhteviyatı daha geniştir.

Menderes'in raporunda ilk olarak üzerinde durduğu konu İçel parti teşkilatının işleyişiydi. Menderes öncelikle il ve ilçe yönetim kurulları arasında bir kıyaslama yaparak sözlerine başlamaktadır. Bütün İçel ilinde görülen parti faaliyetleri ve varlığı neredeyse Mersin Merkez İlçesi ile sınırlandırılmış bir hal almaktaydı.¹ Bunun sebeplerinden birisi Mersin İlçe Yönetim Kurulunun parti ödevlerini yerine getirmek ve bir varlık göstermek için daha özverili çalışmasıydı. Dolayısıyla Mersin İlçe Yönetim Kurulu, İl Yönetim Kuruluna nazaran daha iyi çalışmaktaydı. İlçe ve merkezdeki siyasetin şekillenmesi ve yönlendirilmesi Mersin Merkez İlçesi'nin kontrolünde oldu.

İl parti teşkilatı, örgütü iyi düzenleme ve çalışma yoluna koymak için bağlı ilçeleri teftiş etmekle yükümlüdür. Teftişler, partide görev alan kişileri çalışmaya teşvik eder ve onların üzerinde yakın ilgi ve dikkat olduğunu gösterir. Oysa İçel İl Yönetim Kurulunun, kendisine bağlı ilçe teşkilatlarını teftiş etmediği görülmektedir. Menderes raporunda İl Yönetim Kurulunun faaliyetlerde zayıf kaldığını ifade ederek bu durumun ilçelere de olumsuz yansıdığını belirtmektedir. İl teşkilatının, genelge ve tüzük hükümlerince ilçe teşkilatlarını kontrole tabi tutmaması, görevlerini layıkıyla yapmaya sevk etmemesi gibi aksaklıklar göze çarpan gerçekler olarak belirlemektedir. Menderes konuya ilişkin şu tespitlerde bulunmaktadır:

Geçen yıl Anamur'un parti kongresi yapılıyor. Kongre ve ilçe yönetim kurulu hakkında şikâyetler alınıyor. Bunun üzerine İl Yönetim Kurulunun 31.01.(1)934 tarihli toplantısında Yönetim Kurulu üyesinden Ali Rıza Kurtuluş'un mahallinde tahkikat icrası için gönderilmesine karar veriliyor. Bir yıldan fazla bir zaman geçtiği halde bu karar henüz tatbik edilmediği içindir ki Anamur parti işleri tezebzüpten kurtulamamış ve İlçe Yönetim Kurulunun tasdiki veya tasdik edilmemesi hakkında bir karar verilememiştir. Gene Anamur'un ve bir de Mut'un bütçeleri üzerinden bir yıl geçtiği halde İl Kongresinde ve İl Yönetim Kurulunda tasdiklenip yerlerine gönderilemiyor; İl Yönetim Kurulunun ihmali ve unutmaması yüzünden bu ilçelerin ellerinde bütçeleri yoktur. "Olsa ne olacaktı?" sorusunu ayrı bir mesele olarak burada ele almıyorum (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-25).

İçel bölgesi teşkilat büro çalışmaları düzgün olmasına rağmen, tüzük ve genelge hükümlerince üzerlerine düşen görevleri tam anlamıyla yerine getirememişlerdir. İş bölümü tatbik edilemediği gibi, parti teşkilatı toplantılarına katılım düşük oranda kalmış ve murakabe tam anlamıyla sağlanamamıştır (Pınar, 2018, s. 71). Menderes, İl ve İlçe Yönetim Kuruluna ait elli altı toplantı kararını incelediğini ifade ederek merkez ilçenin söz konusu toplantılara ait toplamda iki yüz doksan imzasının bulunduğunu, İl Yönetim Kurulunun ilgili toplantılarında ise yalnızca iki yüz elli sekiz imza olduğunu belirtmektedir. Hâlbuki İlçe Yönetim Kurulu yedi üyeye sahipken İl Yönetim Kurulunda dokuz üye vardı. Menderes böylece, merkez ilçenin il teşkilatından daha özverili çalıştığını ve faydalı işler yaptığını her iki yönetim kurulunun toplantı tutanakları üzerinden yaptığı tetkiklerle teyit etmektedir (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-26). Parti programına göre, mazeretsiz olarak üst üste üç defadan fazla toplantıya iştirak etmeyen üyelerin savunmaları dinlendikten sonra heyetçe makul görülmediği takdirde idare heyetinden istifa etmiş sayılırdı. (CHP Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 17) Nizamnamenin bu hükmüne rağmen, İçel İl Yönetim Kurulunun 2 Mart 1935'ten 4 Ocak 1936'ya kadar yapılan otuza yakın toplantıya hiç katılmamış üyelerin olduğu görülmektedir. Menderes, tüzüğün hükmünün tatbik edilmediğini ve devamsız üyelere ihtarda dahi bulunulmadığını sözlerine eklemektedir (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-26). CHP Genel Sekreterliği de İçel gibi önemli bir vilayetin parti örgütünün, parti ödevini yerine getirme hususunda ihmalkâr davrandığı ve zaten nadir yapılan haftalık toplantılarına yalnız iki defa katılmış üye olmasını üzüntüyle karşıladığını ve gerekli düzenlemelerin yapılması hususunun elzem olduğunu belirtmekten kaçınmadı (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-18).

İl Yönetim Kurulu toplantılarının gerçekleşmesi için en az beş üyenin katılımı zorunluydu. Söz konusu toplantılarda çıkan kararlarda da en az beş imza olması icap etmektedir. Oysa Menderes, yaptığı teftişler sonunda incelediği bazı toplantı tutanaklarında eksik imzalara denk geldiğini belirtmektedir. Örneğin 9 karar tutanağında dört, 3 karar tutanağında üç ve 2 karar tutanağında ise tek imza vardı (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-31).

Menderes, İçel parti teşkilatı faaliyetleri ile ilgili analizler yaparken birçok aksaklığın olduğu bilgisini vermektedir. Mesela parti teşkilatının önde gelen şahsiyetlerinin halet-i ruhiyesini şu sözlerle ifade etmektedir:

Parti başında çalışan arkadaşların hemen hepsi, parti durumu üzerinde konuşurken aralarında uygunluk ve tesanüdün tam olduğunu, her birerlerinin ısrar üzerine şu veya bu mevkie getirildiklerini, tamamen müstağni olduklarını ve bir şey beklemediklerini şu veya bu iş yapılamıyorsa adam ve para olmadığından yapılamıyor olduğunu ve bundan iyisinin yapılmasının da hemen gayri mümkün olduğunu her vesile ile tekrar ederler... Bunları iki kelime ile kaydediyorum. Adeta bir nefes alsanız hepsi bırakıp gidiverecekler gibi

¹ 20 Mayıs 1933'de Mersin, İçel Vilayeti ile birleşme kararı aldı ve Mersin, İçel Vilayetinin merkezi oldu (Pınar, 2018, s.68).

parti işlerini mürüveten görüyorlar gibi görünüyorlar ama dışarıdan mansup bir parti başkanı gönderilmesi ihtimalinden de endişededirler (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-26).

Menderes'in verdiği bilgiler ışığında, bölgedeki parti yöneticilerinin parti misyonunu ne kadar yerine getirdikleri hususunu göstermekle birlikte, esasen genelde de taşra teşkilatlarının panoramasına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

İçel Vilayetinde bir diğer husus, parti teşkilatının bir ailenin tekelinde olmasından memnun olmayanların mevcudiyeti idi. Bu durumdan şikâyet edenlerin zaviyesinden bakıldığında, Mersin'de Müftü Ailesi'nin söz sahibi olduğu ve yine bu ailenin bir kolu olan Sadık Paşa Ailesi'nin de Tarsus'ta vaziyete hâkim olduğu söylentisiydi. Müftü Ailesi, İçel'in tanınmış ailelerinden biridir.² Asya kökenli Müslüman Müftü Ailesi, İçel'e yerleşmelerinden itibaren tanınmış ve bilhassa I Meşrutiyet'ten itibaren nüfuzlarını artırarak etkin bir aile görüntüsü çizmişlerdir (Pınar, 2018, s. 102).

Menderes'in elde ettiği bilgilere göre, müftü vakti zamanında sıfatını kullanarak ailesine üstün bir mevki vermiş, şimdi de akrabaları partide muhtelif teşekküllerde yer alarak konularını ve güçlerini muhafaza etmişlerdi. Yöre halkı tarafından durum şöyle izah edilmektedir:

Parti Merkez İlçe Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Abdullah (Ersoy), İl Parti Başkanı Dr. Mahmut (Develi)'nin ortağdır. Dr. Abdullah, Müftü ve Sadık Paşa ailesinden olan Tarsus Başkanı Bay Ziya'nın damadı olmak ve bir de müftünün damadı olan Bay Yakup (Ersoy)'un kardeşi olmak itibarıyla müftü ailesine intisabı vardır. Müftünün damadı Bay Yakup il yönetim kurul üyesi olduğu gibi il yönetim kurulu daimi encümenidir. İl yönetim kurul üyesi ve il genel kurulu daimi encümeni üyelerinden Mahmut Saip Sungur'un da Tarsus Parti Başkanı Bay Ziya'ya akrabalığı dolayısıyla müftüye mensuptur. İlçe yönetim kurulda Bayan Şima (Gökçel) müftünün gelinidir. İl genel kurulda -şar kurulunda ve liman şirketinde bu ailenin daha başka mensupları vardır. Müftünün oğlu Halkevinde ücretli memurdur. Müftü, Sadık Paşa'nın eniştesidir ve nihayet Mersin Şarbayı Mithat da müftünün yeğenin kocasıdır (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-26)

Bu akraba ve intisap zincirine, şikâyet edenlerin köşesinden bakıldığında vaziyet uzayıp gitmektedir. Fakat yapılan şikâyetlerin şiddetli olmadığını belirten Bölge Müfettişi Menderes, söz konusu ailenin belirtilen makamlara gelmiş mensuplarının tamamının müstağni, kendini yetiştirmiş ve bu aileden olmasalar da kabiliyetleri münasebetiyle buldukları mevkileri şüphesiz hak edecek seviyede kişiler olduklarını ifade etmektedir. Şikâyet mevzusunu da çekememezlikten kaynaklı tenkit mevzusuna bağlamaktadır (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-27). Raporda ayrıca İçel Parti İl Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Mahmut Develi'nin temiz, dürüst, iyiliksever ve halkın sevgisini kazanmış bir kişi olduğu belirtilmekle birlikte, icra ettiği doktorluk mesleğinin parti işlerinin önüne geçtiği, dolayısıyla parti başkanlığı için yeterli enerji ve yeteneğe sahip olmadığı vurgusu dikkat çekmektedir (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-30).

Menderes teftiş raporunda, il ve merkez ilçe yönetim kurullarını beraber, hatta birbiri içinde çalışan ve bir heyet manzarası veren iki kurul olarak ele almaktadır. Dolayısıyla Menderes, kurulların seçiminde aynı aileye mensup kişilerin varlığına ince bir dikkat çekmekle birlikte bu durumun il ve ilçe kurullarını birbirine bağlayan bir kuvvet olarak partiyi takviye ettiğini mütalaa etmektedir:

İlçe başkanı Dr. Abdullah, kardeşi Yakup, Bayan Şima ve Mahmut Saip Sungur akraba grubunu teşkil ediyorlar. İl Başkanı Mahmut da Dr. Abdullah'ın on senelik ortağı olarak bunlara katılabilir. İl yönetim kurulundan Mansur Bozdoğan liman şirketi müdürü, gene il yönetim kurulundan Dr. Mümtaz liman şirketi meclisi idare reisi ve ilçe yönetim kurulunda Hakkı Deniz liman şirketi işletme müdürüdür. Bunlar da liman şirketi grubunu teşkil ediyorlar. Liman şirketindeki mevkiin, partide bulunmakla takviye edilmiş olacağını göz önünde tutuyorum. İlçe yönetim kurulundan Enver Ali ile Veysel'in birisi belediye daimi encümeni üyesi, diğeri de il genel kurulu üyesi olarak rabitaları kuvvetlendiriliyor (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-27).

Görüldüğü üzere iki yönetim kurulu birden ele alınca merkezi ağırlık, aile grubundan oluşmakta ve işleyiş bu grubun etrafında kümelenmiş bir hal almaktaydı. İçel vilayeti parti teşkilatının söz konusu yapılanmasından CHP Genel Merkezi'nin de

² Mevlana'nın Anadolu'ya göç ettiği yıllarda Belh'ten göç ederek önce Konya Ereğlisi'ne yerleşen bir aile, bir süre sonra oradaki ağanın zulmünden kaçarak Silifke'nin Kızılgeçit Köyü'ne gelmişlerdi. Ortalık durulunca Çopurlu Köyü'ne yerleşmişlerdi. XVIII. yüzyıl sonlarında Anamur'dan Tarsus'a göç eden Gülzadelerden Yakup Ağa, Mısırlı İbrahim Paşa ile iyi ilişkiler sebebiyle 1827'de devletle arası açılmış, Çopurlu Köyü'ne sürgün edilmişti. Emin Hoca Efendi ile Yakup Ağa arasındaki dostluk ve yakınlaşma, iki ailenin kız alıp vermeleriyle bağlarını sağlamlaştırmışlardı. Sonra Müftüler Ailesi olarak adlandırılan aile genişlemişti (Pınar, 2018, s. 103).

rahatsız olduğu göze çarpmaktadır. Menderes'in raporu doğrultusunda CHP Genel Sekreterliği tarafından 21 Şubat 1936'da İçel Parti Başkanlığına gönderilen yazıda, parti işlerinin belli bir ailenin tekelinde olmasının olumsuz sonuçlar doğuracağı hususuna dikkat çekilerek bu durumun takipçisi olunacağı vurgusu yapılmıştır:

İl ve Merkez İlçe Yönetim Kurulu arkadaşlarımızın iyi vasıflı ve ideal sahibi buldukları ve kendilerinden çok faydalar elde edilmesi mümkün olduğu görülmüştür. Ancak bu arkadaşların hemen hepsi birbirine yakın akraba veya ticaret münasebetiyle bağlıdır. Yine bu arkadaşlar belediye ve genel meclis üyelikleri gibi ödevleri de ya kendi üzerlerine almışlar veya yakınlarına vermiş bulunuyorlar. Takdir edersiniz ki bu gibi halk hizmetlerinin mahdut yurttaşlara hasrı ve belli ailelere verilmesi halkın ve partililerin memnuniyetsizliğini ve bu hizmetleri tanzim eden partimize karşı soğumalarına sebep olur. Yurttaşları partimiz ve yüksek ülkümüz önünde toplamak ve program ve prensiplerimizi benimsetmek için her hareketimizde onları daima göz önünde tutmamız baş ödevlerimizden birisidir. Bu cihetle dikkat etmenizi ve önem vermenizi rica ederim (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-17).

CHP Genel Merkezi, esasen özel değerli ve Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalifiyeli insanların çoğaltılması ve bunların partiye kazandırılmasına önem vermektedir. Oysa ilgili rapor göz önüne alındığında İçel'deki parti teşkilatı idari kademesindeki aile hiyerarşisi dışındaki vasıflı insanların aktif olmadıkları veya partiye girmeleri hususunda teşvik edilmedikleri izlenimi ortaya çıkmaktadır. CHP Genel Sekreterliği tarafından yapılan ihtar, parti kademelerini tabana yayma ve genel kitle tarafından karşılık bulmasını sağlamaya yönelik bir amacı kapsamaktadır.

İçel bölgesi Müfettişi Adnan Menderes (Ertekin)'in teftişi il ve merkez ilçe ile sınırlı değildi. Tarsus, Gülnar, Anamur, Silifke ve Mut ilçelerini de teftiş etti.

CHP teşkilatlanmasının en güçlü olduğu ilçelerin başında Tarsus gelmekteydi. Menderes'in raporunda belirtildiği gibi Tarsus'ta da Müftü Ailesi'nin bir kolu olan Sadık Paşa Ailesi hâkimdi. Burada iktisadi kuvveti ile mühim bir zat olan Sadık Paşa bulunmaktaydı. Sadık Paşa eski mebus olmanın yanında, büyük fabrikası ve geniş arazileri olan bir zengindi. Uzun zaman memleket işlerinde önemli roller alan Sadık Paşa, son dönemlerde sahneden uzak durmayı uygun gördü. Ancak arka planda olsa da kontrolü elden bırakmadı. Dolayısıyla Tarsus parti ilçe yönetiminde Sadık Paşa Ailesi yer almaktadır. CHP Tarsus İlçe Başkanı olan Ziya Bey, paşa ile kardeş çocuklarıdır. Parti teşkilatı tamamen Ziya Bey'in kontrolü altında faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ziya Bey fena bir şahsiyet olmamakla birlikte, onun adına İlçe Yönetim Kurulunu idare eden akrabası Kemal Sungur ilçede sevilmeyen bir kişiydi. İlçe teşkilatında geriye kalan diğer üyelerin durumu ise yönetim kurulundan çıkan kararları sadece kabulden ibaretti (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-53).

Menderes'e göre Tarsus parti teşkilatının bir ailenin tekelinde olması işleri belli bir çerçevenin dışına taşırmama yoluydu. Hatta bu maksadın temini için çoktandır ilçede Halkevi açılması gerekirken, böyle bir teşebbüse geçilmemesi, aile mensupları dışında birçok kimseye Halkevinde görev vermek mecburiyetinden çekinilmesinden ileri gelmekteydi. Mevcut vaziyetin parti otoritesini istismar eden bir anlayışı doğurduğunu ve özellikle gençleri teşkilattan uzaklaştırdığını belirten Menderes şöyle devam etmektedir:

Bu durum birçok çalışmak isteyen kimseleri ve gençleri sıkmakta ve gayri memnun yapmaktadır. Parti ve memleket işlerinde çalışacak arkadaş yetiştirmek, yetişmişlere yer ve iş vermek asla düşünülüyor. 25 bin nüfuslu Tarsus şehrinde çalışmak isteyen pek çok yurttaş, hem oldukça münevver yurttaşlar vardır. Hâlbuki ilçe yönetim kurulu üyesinden hiç biri rüştiye tahsilinden ileri okumamışlardır ve yönetim kurulu ve diğer işlerdeki arkadaşlar, yaşları itibarıyla olduğu kadar zihniyet ve görüş itibarıyla de genç sayılmayacak çağ ve kafadadırlar (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-54).

Bununla birlikte Tarsus gibi yirmi beş bin nüfuslu ilçeyi kontrolüne alan Sadık Paşa Ailesi, ilçedeki hükümet erkânı ile iyi ilişkiler içerisinde oldu. Tabii kaymakam ve memurlar, gerek parti içi ve gerek parti dışında nüfuslu olan bu aile ile iyi geçinmeyi menfaatleri için uygun görmüşlerdir. Bir üretim merkezi olan Tarsus'taki başboşluktan rahatsızlık duyan Menderes, ilçenin ve işin içine girerek aksaklıkları düzeltmek ve memlekette teneffüs edilir geniş bir hava yaratmanın partinin önemli bir ödevi olduğunu ifade etmektedir (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-54).

Teftiş işlerine Gülnar İlçesi ile devam eden Menderes, Parti İlçe Başkanı Emin Işık'ı eleştirmekle sözlerine başlamaktadır. Parti Müfettişi Menderes'in Gülnar'a geçtiği süreçte ilçe başkanı da Mersin'de bulunmaktaydı. Oysa Menderes daha Mersin'de iken kendisiyle görüşme arzusunda olduğunu iletmişti. Menderes, Emin Işık'ın gözden ırak bu hallerini, gösterecek bir eserinin olmayışına ve hiçbir çalışmasının olmadığına bağlamaktadır (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-48). Menderes'in bu konuda haklılık payı vardı. Çünkü Başkan Emin Işık ticaretle meşgul olduğundan parti işleriyle pek alakadar olduğu söylenemez. Hatta parti teşkilatını kullanarak ticari işlerini geliştirme yolunu seçtiği görülmektedir (Pınar, 2018, s. 139). Menderes'in de: "Parti

başkanı olmak şerefine bu zatın hususi işlerinde suhuletler kazandırdığına da hükmetmek lazım gelir” şeklinde belirttiği ifade Emin Işık'ın niyetini teyit etmektedir (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-48).

Gülner, belki coğrafi konumunun da etkisiyle İçel ilçe teşkilatları içerisinde en pasif teşkilat görüntüsü vermekteydi.³ Gülner parti teşkilatında herhangi bir çalışma olmadığı için rekabet ve çatışma da söz konusu değildi. Teşkilatın hükümet erkânı ile geçimsizliği olmamakla birlikte, iş ve fikir birliği de yoktu. Yönetim Kurulu Üyeleri birbirlerinden bihaberlerdi. Toplantıların altı ayda bir yapıldığını, kongre zabıtlarının olmadığını ve parti teşkilatının yalnız ismen mevcut olduğunu belirten Menderes şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:

Bu ilçede partimizin mevcut olduğuna delil olacak eser ve ize rastlamak cidden zor bir meseledir. Yönetim Kuruluna belediyede bir oda vermişler. Bu odayı ziyaretimde gördüklerim ve bulduklarım insana yeis verecek durumdadır. Partiye düşman kimselerin, partimizin faaliyetini ve faydasını hiçe indirmek için ne kadar çok çalıştıklarını farz etsek, ilçe Yönetim Kurulunda vazife alanlar kadar parti çalışmasını felce uğratmağa muvaffak olmazlardı sanıyorum (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-48).

Anamur İlçesi'ndeki teftişlerine değinen Menderes, ilçeye gece saatlerinde varmasına rağmen kalabalık bir kitle tarafından karşılandığını ve aynı vaziyetin ertesi gün de devam ettiğini belirtmektedir. Halk tarafından oluşturulan bu kalabalığını sebebi ilçe Parti Başkanı Osman Oktan'ın uygulamış olduğu zulmü, parti müfettişine aktarmaktı. Tabi aksini iddia edip ilçe başkanının fena bir şahsiyet olmadığını ve yapılan şikâyetlerin kasıtlı olarak tertiplendiğini belirtenler de vardı (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-71). Bu durum her iki tarafın da bir organizasyon ve karşılıklı şikâyet tertibi içinde oldukları fikrini ortaya çıkarmaktadır. Böylece teftiş yapan üzerinde mümkün tesiri yapabilmek amacını güden söz konusu oluşum ile ilgili Menderes şöyle devam etmektedir:

Parti başkanı aleyhine şikâyet tertip edenler, ilçe Yönetim Kurulu üyelerinden üç dört kişi ile bazı işten el çektirilen Urbay Rıfat'tır. Parti başkanı ve taraftarları da karşı tarafın bu hareketine aynen mukabele tertibini hazırlamakta ve henüz uygulamaya başlamakta idiler. Mevcut cereyana kapılarak memurlar da ikiye ayrılmıştır. Mesela kaymakam ile askerlik şubesi reisi, parti başkanı lehinde, başta hâkim olmak üzere diğer memurlar onun aleyhinde çalışırlar. Bu durumun ilçenin hükümet işlerinde toyluluk yaşayışında ve hatta yurttaşların hususi hayatında her gün ne gibi kötü tezahürlere meydan vereceği tahmin olunabileceği için bir sürü üzücü tafsilata girmeyeceğim. Denilebilir ki ilçenin, hiç değilse kasabanın manevi huzur ve asayışı bozulmuştur (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-71).

Tabi ilçedeki asayişsizliğin bazı sebeplere dayandığını belirtmek mümkündür. Mesela iyi bir şahsiyet olmasına karşın ilçe kaymakamının iyi bir otorite kuramadığı görülmektedir. Sekiz yıldır ilçede görev yapan Hâkim Ali Rıza Kayhan'ın yerli ahaliye karışıp kahve politikalarına girmesi ve girdiği davalarda tarafgirlik yapması; askerlik şubesi başkanının görev alanı dışındaki işlere de müdahil olması; yine kendini halka sevdirmeyen ilçe Parti Başkanı Osman Oktan'ın parti başkanı niteliklerinin dışına çıkarak kabadayı zihniyetinde olması bu ikiliklerin belli başlı sebeplerini teşkil etmektedir. Menderes'e göre Anamur İlçesi'nde istikrarı temin etmek için Genel Merkez tarafından yapılacak ilk iş, hem ilçe hükümet erkânının hem de sevgi ve dayanışmadan yoksun parti ilçe teşkilatının tasfiye edilerek, tarafız, temiz ve dedikodulara karışmamış kimseleri araştırmak ve onları iş başına getirmeğe çalışmak gerekir (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-72).

Uzun süre il merkezi olan Silifke de Menderes'in teftiş ettiği yerlerden biriydi. Menderes, teftiş ettiği diğer ilçelere göre Silifke Parti Teşkilatı üyelerinin daha tecrübeli, irfan ve tahsil seviyelerinin iyi olduğunu belirtmektedir. Mesela Halkevi Başkanı Sait Oğuz, vaktiyle idadide müdürlük yapmıştır. Yönetim Kurulu üyelerinden Emin Turan emekli Binbaşı Rasim Bozbey idadi mezunu ve Faika Hanım da öğretmendi. Parti İlçe Başkanı Halil Göksu ise az tahsilli olmasıyla birlikte, parti işlerinde uzun yıllar bulunması sebebiyle tecrübeli bir idareciydi (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-81).

Bununla birlikte raporda Silifke Parti Teşkilatı ile alakalı bazı olumsuz durumlar da belirtilmekteydi. Örneğin ilçe Başkanı Halil Göksu aynı zamanda il Genel Kurulu Daimi Encümeni olduğu için evini Mersin'e taşımıştı. Bu sebeple ilçedeki parti işleriyle layıkıyla meşgul olamıyordu. Bu durum parti ilçe teşkilatı işleyişine zarar verebilirdi. Yine yönetim kurulunun, tahsilli ve tecrübeli insanlardan teşekkül etmiş olmasına rağmen parti işlerinde cansızlık ve alakasızlık görülmekteydi. Bununla birlikte Silifke İlçe Yönetim Kurulunun Halkevi çalışmaları istenilen düzeyde değildi. Parti işlerinde görülen ilgisizlik Halkevi çalışmalarında da görülmekteydi (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-85).

Parti Müfettişi Menderes'in teftiş ettiği bir diğer ilçe Mut'tur. Mut Parti İlçe Başkanı, TBMM'nin birinci dönem

³ Gülner I. Dünya Savaşı'nda kurulmuş bir kasaba olduğu için Anamur sahil kasabasının herhangi bir deniz tecavüzünden korkan ahali tarafından denizden uzak dağların içine kurulmuş küçük bir ilçedir (Pınar, 2018, s. 138).

mebuslarından yetmiş yaşını geçmiş Ali Ataişık idi. Ataişık parti işlerini kendi kontrolünde bulundurmakta ve parti adeta ondan ibaret bir hal almaktaydı. Dolayısıyla İlçe Yönetim Kurulunun diğer üyelerinin pasif ve vasıfsız kaldıkları görülmekteydi (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-92).

İlçede parti örgütünün varlığına tek işaret, yönetim kurulu ve ocak üyeleri isimlerinin olmasıydı. Bu da parti ilçe başkanının bütün işleri kendi tekeline almasının sonucuydu. Partide birbirine bağlı kademeler arasındaki münasebet ve irtibat çok zayıftı. Adeta birbirlerinin varlığından bihaber bir şekilde yaşıyorlardı. Partiye üye kaydı işi tamamıyla imal edilmekteydi. On sekiz bin nüfuzlu ilçede partiye üye sayısı sadece üç bin üç yüz yetmiş dokuz idi (BCA, 490.01.0.0.660.204.1-93). Dolayısıyla partiye karşı duyulması gereken sevgi ve bağlılık, yerel yönetimler tarafından halk tabanına işlenmediği için arzu edilir düzeye gelemedi. Bu da parti itibarını zedeleyen bir durumu ortaya çıkarmaktaydı.

Menderes, söz konusu teftiş raporunda üzerinde durduğu muhtelif konular da vardı. Bunlar İçel il ve ilçe teşkilatlarının bütçe/hesap işleri, yapılan çalışmaların mevzuata uygun olup olmadığı, üye kaydı, Halkevi, gençlik ve spor faaliyetleri gibi konulardı. Raporda belirtildiği üzere İçel İl Yönetim Kurulunun hesap ve bütçe işleri düzgün olmakla birlikte, bu durum ilçelerde düzgün değildi. Kayıt defterleri ve dosyalar mevzuata uygun bir şekilde yapılmamaktaydı. Üye kayıtları tüzüğe göre tekâmül edilmiyordu. Genel olarak parti çalışmalarında genel bir cansızlık vardı. Mersin ve Silifke'deki Halkevi çalışmaları yetersizdi. Spor ve gençlik faaliyetleri istenilen düzeyde değildi (BCA, 490.01.0.0.660.204.1). Türk Ocakları döneminde bedenen ve zihnen tasavvur edilen gençlik modeli pratiğe dökülmesine karşın Mersin Halkevi döneminde istenilen sonuca ulaşamadı (Pınar,2021,s.186).

Menderes'in İçel yöresine ait teftiş raporu değerlendirildiğinde, bölgedeki parti çalışmalarında genel anlamda aksaklıklar yaşandığı, parti kademelerinin halka indirgenmediği ve parti yönetiminin belli çevrelerin tekelinde olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Raporda belirtilen aksaklıkların ciddiyetinde olan Genel Sekreterlik makamı da ihtarda bulunarak parti teşkilat işlerinin bir an önce düzeltilmesi hususunu İçel Parti Başkanlığına ilettili ve gelişmeleri takip edeceğini belirtti. İçel İl Yönetim Kurulu tarafından Genel Sekreterliğe verilen cevapta, Parti Müfettişi Menderes'in raporu üzerine eksik görülen muamelelerin bir an önce ikmal edilmesi durumunun ilçelere de tebliğ edildiğini ve ıslah çalışmalarına gidileceği belirtilmekteydi (BCA, 490.01.0.0.1577.422.1-26).

Sonuç

Tek Parti dönemi teftiş raporlarının, bilhassa tek parti anlayışının yerleştiği 1930'ların başlarından çok partili hayata geçişe kadar olan dönemde yoğunluk kazandığı görülmektedir. CHP milletvekilleri, görevlendirildikleri teftiş bölgeleri hakkında sistematik bir şekilde CHP Genel Sekreterliğine bir takım raporlar sundular. Söz konusu raporlarda ilgili teftiş bölgesinin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve idari vaziyeti hakkında elde edilen bilgilerin yanı sıra teşkilatın mahallî yapısı, işleyişi ve halkla olan münasebetleri ile ilgili unsurlar da ayrıntılı inceleme ve işlemlere tabi tutuldu. Parti, böylece merkezden atadığı müfettişler aracılığıyla halkın gündelik yaşamında da kendi varlığını görünür kılmayı hedeflemekteydi.

Parti müfettişlerinin teftişleri sonucunda kaleme aldıkları raporlar, parti işlerinden siyasi çekişmelere, bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yanlarına kadar birçok alanda muhtevaya sahip bir kaynak kümesini teşkil etmektedir. Bu kaynak kümesi sayesinde CHP'nin taşra örgüt yapısı ve işleyişi hakkında bilgi sahibi olunmasının yanında, tek parti dönemi Türkiye'sinin taşradaki panoramasını çizmek ve parti politikasının yerel düzeyde ne kadar yansıtıldığını tespit etmek mümkündür.

Aydın Mebusu Adnan Menderes (Ertekin), İçel, merkez ilçe Mersin ve Tarsus, Silifke, Gülnar, Anamur ve Mut ilçelerinin parti çalışmaları hakkında değerli bilgiler vermektedir. Mersin farklı kültürlerin kesiştiği önemli bir merkez görüntüsü sergileyerek zengin dini ve siyasi yapıların ortaya çıkışını besledi. Menderes ve bu minvalde hazırlanan birçok raporda siyasetin işlevselliği noktasında merkez ilçe olan Mersin'in İçel Vilayetini gölgede bırakmasıydı. Parti faaliyetlerinin Mersin'de daha dinamik bir tablo arz etmesi, Mersin'in eski bir vilayet olmasından kaynaklanmaktaydı. Rapor her ne kadar sanat, spor konularıyla ilgili bilgiler aktarsa da siyasi konular daha ön plandaydı. Vilayetin en önemli sorunu, parti çalışmalarının reel pratikler yerine kâğıt üzerine sıkıştırılıp teoride bırakılmasıydı. Toplantılara katılmama ve isteksiz zorunluluktan görev alma sorunu Türkiye'deki birçok parti teşkilatında görülen genel bir meseleydi.

Menderes ve döneme ışık tutan farklı teftiş raporları bağlamında İçel Vilayetinde parti umdelerin/ilkelerin baskın olmadığı, Müftü ailesi gibi nüfuzlu/güçlü profillerin siyasetin şekillenmesinde/yürütülmesinde rol aldıkları dikkat çeken bir ayrıntıydı. Siyaset bu ailenin kontrolünde bir çizgi takip etti. Müftü ailesi, parti teşkilat kadrolarında etkin olduklarından siyasetle ilintili alanları da kendi uhdelerine aldılar. Mezkûr ailenin siyasetin merkezinde yer alması, partinin toplumla rabitasını zayıflattı. Parti merkezinden ve farklı mecralardan aileye yönelik ciddi eleştiriler yöneltilse de tek parti anlayışının ürettiği siyasetin tek bir merkezden yöneltilmesi paradigmasıyla benzer bir görüntü arz etti. Menderes, her ne kadar ailenin

siyaset ve toplum üzerindeki nüfuzundan olumsuz yönde söz etse de satır aralarında aile bireylerinin bir kısmının yetenekli olduğunu söylemekten de geri durmadı.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490.01.0.0.660.204.1.

BCA, 490.01.0.0.1577.422.

Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi. (1927). Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı. (1931). TBMM Matbaası.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi. (1339-1342).

Telif Eserler

Burğaç, M. (2013). *Türkiye’de umumî müfettişliklerin kurulması ve Trakya umumî müfettişliği*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Çelik, Ş. (2022). CHP Hatay bölgesi müfettişlerinin faaliyetleri ve beşinci genel müfettişlik. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 59-83.

Çetin, H. (2015). *CHP parti müfettişlik raporlarına göre tek parti döneminde Aydın*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.

Karayaman, M. (2022). 1935-1950 yılları arasında kaleme alınan CHP parti müfettiş raporlarının yerel tarih araştırmalarındaki yeri ve önemi: Batı Anadolu Örneği. *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (1-5 Ekim 2018)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, 427-458.

Metinsoy, M. (2006). Erken cumhuriyet döneminde mebus’ların intihap dairesi ve teftiş bölgesi raporları. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (3), 103-169.

Öz, E. (1992). *Tek parti yönetimi ve siyasal katılım*. Gündoğan Yayınları.

Pınar, M. (2018). *Cumhuriyet döneminde Mersin ve İçel’de siyasi hayat (1923 -1950)*. Hiperyayın.

Pınar, M. (2021). Cumhuriyet döneminde Çukurova Türklüğünün havzası: Mersin Türk Ocağı (1923-1931). İ. Bozkurt vd. (Ed), *İstiklalinin 100. Yılında Mersin, (177-194)*. Eğitim Yayınevi.

Şavklı, C. ve Maviş, M. (2022). Parti müfettişlerinin teftiş raporlarına göre CHP’nin Eskişehir teşkilatı (1940-1943). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (71), 275-298.

Yücebaş, F. (2017). İç denetim sağlama aracı olarak umumî müfettişlikler: Birinci umumî müfettişlik örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 459-487.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.